

Hollán Miklós*

Az önbíráskodásról: *de lege lata et ferenda***

Ha az adós nem fizeti meg tartozását, akkor a hitelezők különböző – részben jogszerű, részben jogellenes – eszközökhöz folyamodnak követelésük érvényesítése érdekében. Ezek körébe bizonyos esetekben a fizikai erőszak vagy azzal büntetőjogilag azonos elbírálás alá eső módszerek (pl. fenyegetés) is beletartoznak. Tanulmányom a hitelezői igények behajtásával kapcsolatos legfontosabb bűncselekmény, nevezetesen az önbíráskodás dogmatikai és jogpolitikai kérdéseit elemzi.

1. SZABÁLYOZÁSTÖRTÉNETI VISSZATEKINTÉS

1.1. 1878. ÉVI BTK.

Az 1878. évi V. törvény (1878. évi Btk.) nem szabályozta az önbíráskodást külön bűncselekményként. A jogirodalom azonban ismerte ennek fogalmát és önbíráskodás alatt „valamely jogosnak vélt igénynek önhatalmú, esetleg erőszakkal vagy fenyegetéssel eszközölt kielégítését” értette.¹

A bírói gyakorlat „az önbíráskodási eseteket leggyakrabban zsarolásnak” minősítette.² Az 1878. évi Btk. alapján zsarolás vétsége miatt három évig terjedhető fogházzal volt büntetendő, aki „azon célból, hogy magának vagy másnak jogtalanul vagyoni hasznot szerezzen, valakit erőszakkal vagy fenyegetéssel, valaminek cselekvésére, eltérésére, vagy elhagyására kényszerít: a mennyiben cselekménye súlyosabban büntetendő cselekményt nem képez.”³

A Kúria ezen törvényi tényállás alapján „megállapította a zsarolást, bár a megszerezni célzott haszon nem jogellenes, sőt jogos, amikor a szerzés módja (erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerítés) jogellenes”.⁴

Ezt az értelmezését azonban a jogirodalom nem tartotta helyesnek. Angyal Pál szerint ugyanis „jogtalanul” kitétel valójában nem az elkövetés módjára vonatkozik, hanem a vagyoni

* PhD, tudományos főmunkatárs, MTA TK JI, egyetemi docens, NKE RTK

** Lezárva 2017. június 14. napján. Készült a szerző 2014-2017 közötti Bolyai Kutatási Ösztöndíjának támogatásával.

¹ Finkey: Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Politzer, Budapest, 1902. 589. o.

² Finkey: i.m. 589. o.

³ 1878. évi Btk. 350. §.

⁴ Angyal Pál: *A rablás és zsarolás*. Athenaeum, Budapest, 1934. 94. o.

haszon jogtalanságát akarja jelenteni. Ez a törvény előkészítési anyagaiból megállapítható, ha a kódex végleges szövegének megalkotása során ezt nem sikerült megfelelően kifejezésre juttatni. Ennek alapján szerinte az önbíráskodásnak tekinthető esetek nem tartoznak a zsarolás körébe.⁵ Lényegében ugyanerre a következtetésre vezetett annak figyelembevétele is, hogy a zsarolás „személyes szabadságot sértő, továbbá vagyon elleni s ugyanakkor kizsákmányolási deliktum”.⁶ Így „csak a jogellenes vagyoni haszon szerzésére irányuló célzat viszi át kényszerítő cselekményt a zsarolás körébe. Szóval, aki vagyoni haszonra irányuló jogos igényét – bár jogilag tiltott eszközökkel – törekszik érvényesíteni: zsarolást semmi esetre sem követ el, de eshetőleg személyi szabadság megsértése [...] címen büntetendő”.⁷

Az ekkoriban a jogirodalomban megjelenő *de lege ferenda* javaslatok szerint az önbíráskodást önállóan vagy a vagyon elleni bűncselekményekhez kapcsolódóan (a jogtalan elsajátításról szóló fejezetet követően), vagy a kényszerítés szintén újonnan beiktatandó bűncselekményének⁸ enyhébb alakzataként kellett volna büntetni rendelni.⁹

1.2. AZ ELSŐ TÉNYÁLLÁS (1948)

Az önbíráskodást végül a harmadik büntető novella (1948. évi XLVIII. törvény, III. Bn.) határozta meg önálló bűncselekményként, mégpedig a vagyon ellen elkövetett bűncselekményekre vonatkozó rendelkezések¹⁰ között. Ennek alapján a jogtalan önbíráskodás vétségét az követette el, aki „abból a célból, hogy jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igényének érvényt szerezzen, mást erőszakkal vagy súlyos hátránnyal való fenyegetéssel valaminek megtételére, eltűrésére, vagy elhagyására kényszerít”. A bűncselekmény egy évig terjedő fogházzal volt büntetendő.¹¹

A büntető novella ezzel párhuzamosan átalakította a zsarolás tényállását, amely ezt követően azt rendelte büntetni, „aki abból a célból, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, valakit erőszakkal vagy fenyegetéssel valaminek a megtételére, eltűrésére vagy elhagyására kényszerít amennyiben cselekménye súlyosabb büntető

⁵ Angyal: i.m. 76-77. o.

⁶ Angyal: i.m. 69. o.

⁷ Angyal: i.m. 74. o.

⁸ A kényszerítés bűncselekménye akkoriban a német Btk.-ban már szerepelt, de a magyar büntetőjogból akkoriban még hiányzott. Vö. Angyal: i.m. 74. o.

⁹ Vö. Finkey: i.m. 589-590. o.

¹⁰ III. Bn. VIII. Fejezet.

¹¹ III. Bn. 31. § (1) bek.

rendelkezés alá nem esik”, A zsarolás vétségének büntetési tétele hat hónaptól három évig terjedhető fogház volt.¹²

A novella javaslatának miniszteri indokolása szerint „a[z 1878. évi] Btk. előmunkálataiból [...] már nem lehet bizonyossággal megállapítani, vajjon a[z 1878. évi] Btk. 350. §-ában szereplő «jogtalanul szó» szándékosan vagy véletlenül került-e az említett § végleges szövegébe. A §-ban szereplő «jogtalanul» módhatározó mindenesetre arra indította a bírói gyakorlatot, hogy a zsarolás körét messze túlterjessze azon a fogalmon, amely az egészséges jogi közmeggyőződésben zsarolásként él. Bíróságaink ugyanis a[z 1878. évi] Btk. 350. §-ának szövegére támaszkodva zsarolást állapítanak meg abban az esetben is, ha a tettes őt valóban megillető, tehát tárgyilag jogos haszonra törekedett, de evégből olyan eszközhöz folyamodott, amelynek igénybevételére a célbavett haszon megszerzése végett nem volt jogosult. Az állandó bírói gyakorlat ehhez képest zsarolásnak kénytelen bélyegezni olyan cselekményeket is, amelyek jogos igényt meg nem engedett módon érvényesítenek”.¹³

A javaslat miniszteri indokolása szerint az „[1878. évi] Btk. szövegét követő bírói felfogás több tekintetben is kifogásolható. Kifogás alá esik, hogy a törvénynek pontosan megfelelő ez a gyakorlat távol áll a való élet józan felfogásától, a tárgyilag jogos haszonra meg nem engedett eszközökkel személyre pedig méltánytalan következményekkel jár az a körülmény, hogy a köztudatban megbélyegzőnek tekintett bűncselekmény miatt ítélik el, erkölcsi bizonyítványában zsarolóként szerepel, holott egészen más természetű az a cselekmény, amelyet elkövetett”.¹⁴

Erre való figyelemmel a III. Bn. „29. §-a a[z 1878. évi] Btk. 350. §-ának megfelelő módosításával azt az álláspontot igyek[ezett] érvényesíteni, hogy zsarolásként csak az a cselekmény esik büntetés alá, amely tárgyilag is jogtalan vagyoni haszon szerzésére irányul. Ha azonban tárgyilag jogos igény érvényesítése történik meg nem engedett eszközökkel, ebben az esetben nem zsarolással, hanem egy a közvélemény megítélésében is jóval enyhébb és kevésbé megbélyegző cselekménnyel: tiltott önbíráskodással állunk szemben [...] Más szóval: a javaslat [...] szűkebbre vonja a zsarolás fogalmi körét és azt a természetnél fogva zsaroló jellegű cselekmények számára tartja fenn. Az ilyen értelemben vett zsarolás büntetését viszont [...] megszigorítja, amennyiben speciális minimumot, hat hónapi fogházat is állít fel.”¹⁵

¹² III. Bn. 29. §-a alapján az 1978. évi Btk. 350. §.

¹³ A III. Bn. javaslatának 29. §-ához fűzött indokolás.

¹⁴ A III. Bn. javaslatának 29. §-ához fűzött indokolás.

¹⁵ A III. Bn. javaslatának 29. §-ához fűzött indokolás.

A javaslat miniszteri indokolása szerint tehát „a zsarolás fogalmi köréből ki kellett emelni azokat a cselekményeket, amelyekkel a sértett meg nem engedett módon törekedett jogos vagy jogosnak vélt igény érvényesítésére”. Ez képezi „a jogtalan önbíráskodás vétségét”.¹⁶

A törvény rendelkezett arról, hogy a „jogtalan önbíráskodás vétségének kísérlete is büntetés alá esik”.¹⁷

Önbíráskodás miatt bünvádi eljárásnak csak magánindítványra volt helye,¹⁸ „figyelemmel arra, hogy a jogtalan önbíráskodás természeténél fogva a sértett reakcióján múlik, vajjon a cselekményt sérelmesnek érzi-e”.¹⁹

A tényállás nem terjedt ki „arra az esetre, ha az erőszak alkalmazása vagy a hátrány kilátásba helyezése az igény érvényesítésének megengedett eszköze”.²⁰ A javaslat miniszteri indokolása szerint „egyres jogszabályok ugyanis megengedik az önhatalmú zálogolást, a birtokháborítással szemben való védekezést, ugyancsak megengedett eljárás, ha sértett a bűncselekménnyel okozott kár megtérítését feljelentés kilátásba helyezésével szorgalmazza stb. Minthogy ilyen esetben az elkövető jogosan jár el, cselekményét ki kell venni a jogtalan önbíráskodás köréből”.²¹

1.3. AZ 1961. ÉVI SZABÁLYOZÁS

Az 1961. évi V. törvény (1961. évi Btk.) a társadalmi tulajdon és a személyi javak elleni büntettek, tehát a – mai fogalmaink szerinti – vagyon elleni bűncselekmények között szabályozta az önbíráskodást. Az újonnan megállapított rendelkezés alapján „aki abból a célból, hogy jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igénynek érvényt szerezzen, mást erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy javító-nevelő munkával büntetendő”.²²

A tényálláshoz kapcsolódó indokolás szerint a javaslat „az önbíráskodás megnevezés mellett nem használja a »jogtalan« jelzőt, mert az önbíráskodás szó értelme eléggé kifejezi

¹⁶ A III. Bn. javaslatának 31. §-ához fűzött indokolás.

¹⁷ III. Bn. 31. § (2) bek.

¹⁸ III. Bn. 31. § (3) bek.

¹⁹ A III. Bn. javaslatának 31. §-ához fűzött indokolás.

²⁰ III. Bn. 31. § (4) bek.

²¹ A III. Bn. javaslatának 31. §-ához fűzött indokolás.

²² 1961. évi Btk. 305. § (1) bek.

annak jogellenes voltát. Sem a jogos védelmet, sem a birtokvédelem körében ismeretes jogos önszegélyt nem szokták önbíráskodásnak nevezni”.²³

Az indokolás szerint „az önbíráskodás akkor is büntetést érdemel, ha a tettes igénye jogos, mert az állam még ilyen igény érvényesítésénél sem engedheti meg az erőszakos egyéni fellépést”. Ezen felül arra is, hogy „a büntett másik elkövetési módja az, amikor az igény jogtalan ugyan, de az elkövető tévedésből jogosnak hiszi. Tekintettel arra, hogy még az igény jogos volta sem mentesít, még kevésbé lehet az e tekintetben fennálló tévedésnek büntethetőséget kizáró hatályt tulajdonítani”. A bűncselekmény lényege ugyanis „az, hogy a tettes hatósági feljogosítás nélkül önkényesen használja az erőszakot vagy a fenyegetést”.²⁴

Az indokolás gondolatmenete logikus, de a végkövetkeztetés nincs igazán összhangban azzal, hogy akkor az önbíráskodás miért maradt vagyoni elleni bűncselekmény. Ezen indokolás alapján már ekkor is célszerű lett volna a bűncselekmény köznyugalom elleni bűncselekményként való kategorizálása.²⁵

A tényállás megfogalmazása tekintetében a „javaslat csak annyiban tér el a [korábbi] jogtól, hogy elhagyás helyett nemtevésről beszél és – figyelemmel [az általános részi meghatározásra] a fenyegetés közelebbi meghatározását mellőzi”. Az 1961. évi Btk. alkalmazásában ugyanis – legalábbis eltérő rendelkezés hiányában – fenyegetésnek minősült „súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen”.²⁶ A módosítást követően – bár erre az indokolás nem utalt – önbíráskodás miatt felelhetett az is, aki nem a saját, hanem más igényét érvényesítette, hiszen a korábbi szabályozással ellentétben a tényállás már nem az elkövető igényét, hanem általában vagyoni igényt említett.²⁷

Az 1961. évi Btk. alapján az időszakban már minden bűncselekmény kísérlete büntetendő volt,²⁸ így az erre vonatkozó külön rendelkezés – az előző kódexszel szemben – az önbíráskodásnál is ezért hiányzott.

Érdemi újdonság, hogy mellőzték az önbíráskodás üldözhetőségének magánindítványhoz kötését, azonban az indokolás ennek magyarázatát sem adta meg.

²³ A III. Bn. javaslatának 31. §-ához fűzött indokolás.

²⁴ Az 1961. évi Btk. 305. §-ához fűzött indokolás.

²⁵ Erre a későbbiekben sor is került. Vö. 1.4. cím.

²⁶ 1961. évi Btk. 115. §.

²⁷ Hornyák Szabolcs: *A köznyugalom elleni bűncselekmények*. PTE, Pécs, 2010. 176. o.
(<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/hornyak-szabolcs/hornyak-szabolcs-vedes-ertekezes.pdf>)

²⁸ 1961. évi Btk. 9. §.

Az 1961. évi Btk. is rendelkezett arról, hogy „nem valósul meg önbíráskodás, ha az erőszak alkalmazása vagy a fenyegetés az igény érvényesítésének megengedett eszköze”.²⁹ Az önbíráskodás alól ugyanis „kivétel az olyan eset, amikor a jog egyenesen megengedi az erőszak alkalmazását, mint pl. a magánzálogolás vagy birtokvédelem körében, illetőleg a fenyegetést, mint pl. a bűncselekménnyel okozott kár megtérítésének a szorgalmazását büntető feljelentés kilátásba helyezésével.”³⁰

A bűncselekmény büntetési tétele egy évi szabadságvesztés vagy javító-nevelő munka mértékét tekintve megegyezett a korábbi joggal.

1.4. AZ 1978. ÉVI SZABÁLYOZÁS

Az 1978. évi Btk. alapján önbíráskodás miatt az felelt, „aki abból a célból, hogy jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igénynek érvényt szerezzen, mást erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűrjön”.³¹ A bűncselekmény vétségként szerepelt a Btk.-ban, büntetési tétele egy évig terjedő szabadságvesztés, javító-nevelő munka vagy pénzbüntetés volt.

Az 1978. évi Btk. az önbíráskodást a köznyugalom elleni bűncselekmények (XVI. fejezet II. cím) között szabályozta. Az ehhez kapcsolódó indoklás szerint ugyanis „az önbíráskodás bűncselekménnyé nyilvánítását nem a cselekmény célzata, hanem a jogérvényesítés[...] törvénysértő módja teszi szükségessé. Az önbíráskodás nem, vagy nem feltétlenül sérti a vagyoni viszonyokat, de a közrend súlyos megzavarására vezethet, mindig veszélyezteteti a köznyugalmat”. Az állam ugyanis „általában nem tűrheti el, hogy a jogosultak erőszakos egyéni fellépéssel érvényesítsék igényeiket”.³²

a) A jogirodalom egyik része elfogadta a jogi tárgy a miniszteri indokolásban szereplő meghatározását és a tényállás ennek alapján való besorolását a különös rész rendszerébe.³³

²⁹ 1961. évi Btk. 305. § (2) bek.

³⁰ Az 1961. évi Btk. 271. §-ához fűzött indokolás.

³¹ 1978. évi Btk. 273. § (1) bek.

³² Az 1978. évi Btk. 273. §-ához fűzött indokolás.

³³ Így pl. Erdősy Emil „A közrend elleni bűncselekmények” In: *Magyar büntetőjog, különös rész* (szerk.: Fonyó Antal). BM Könyvkiadó, Budapest, 1981. 377. o., Vida Mihály: „A közrend elleni bűncselekmények” In: *A magyar büntetőjog különös része* (szerk.: Nagy Ferenc). Korona Kiadó, Budapest, 1999. 504. o., Belovics Ervin: „Közrend elleni bűncselekmények” In: *Büntetőjog. Különös rész*. 5. kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2005. 376. o.

Közelebbi jogi tárgyként azonban ezek a szerzők is utaltak (lényegében másodlagosan) a „törvényességben megnyilvánuló köznyugalomra,³⁴ illetve a cselekvési szabadságra.³⁵

b) Voltak azonban olyan szerzők is, akik szerint az önbíráskodás elsődleges jogi tárgyának miniszteri indokolás általi meghatározása, illetve a tényállás a különös rész rendszerébe ennek alapján való besorolása nem szerencsés. Ezek az álláspontok is két alcsoportra oszthatók annak alapján, hogy az önbíráskodást önrendelkezés elleni bűncselekményként vagy vagyon elleni bűncselekményként fogták fel.

ba) Így Erdősy újabb kritikai álláspontja alapján az „önbíráskodás törvényi tényállásának egyetlen eleme sem utal a köznyugalomra, ellenkezőleg konkrét sértett jelöl meg (a »más« kifejezéssel); ez a szabályozási mód egyértelműen arra utal, hogy a bűncselekmény nem a közösség érdekeit veszélyezteti, hanem az egyes személyek jogait sérti”, azonban részéről a tankönyvi elemzés és tárgyalás rendszerének meghatározásakor tudatosan a „hivatalos” szisztémához tartotta magát.³⁶

Részemről is azon az álláspontom voltam, hogy az erőszak vagy fenyegetés alkalmazása a köznyugalomra nem feltétlenül, vagy éppen annyira sérti, mint bármely más önrendelkezés elleni bűncselekményé. Így a jogi tárgyként kizárólag az önrendelkezési jogot nevesítettem, azonban Erdősyhez képest továbblépve az elemzés, illetve a tényállás a tankönyv rendszerében való elhelyezése során is ezt vettem alapul.³⁷

bb) Hornyák sem értett egyet a jogi tárgy miniszteri indokolás általi meghatározásával. Szerinte ugyanis „az önbíráskodás elkövetőjének célja [...] nem az, hogy megzavarja a köznyugalom, ahogy az a többi köznyugalom elleni bűncselekményre általában jellemző”. Felvetette az önbíráskodás a vagyon elleni bűncselekmények közé való visszahelyezését is, mert az ilyen cselekmény „a fennálló vagyoni viszonyokat támadja annak érdekében, hogy azok számára kedvezően változzanak meg”.³⁸

Wiener *de lege ferenda* javaslata szerint „a vagyon elleni bűncselekményeket alapvetően két részre kellene osztani. A [r]ablás, [k]ifosztás, [z]sarolás, [r]ongálás az erőszakos vagyon

³⁴ Erdősy: i.m. (1981) 377. o.

³⁵ Vida: i.m. 504. o.

³⁶ Erdősy Emil: „A köznyugalom elleni bűncselekmények” In: *Magyar büntetőjog. Különös rész* (szerk.: Földvári József). Harmadik, átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998. 322. o.

³⁷ Hollán Miklós: „Az önrendelkezés elleni bűncselekmények” In: *Büntetőjog. II. Az anyagi büntetőjog különös része. Alapismeretek a közszolgálati szakemberképzés számára* (szerk: Kis Norbert). Dialog Campus, Budapest/Pécs, 2011. 75-77. o.

³⁸ Hornyák: i.m. 178. o.

elleni bűncselekmények, amelyeket ki kellene egészíteni az [ö]nbíráskodás tényállásával, mert ez utóbbi szintén vagyoni érdekeket sért és a célzatot kivéve a [z]saroláshoz hasonlít. Az erőszak olyan jellemző, amelyet a különös rész szerkesztésekor értékelni kellene”.³⁹

Szintén a vagyon elleni bűncselekmények körében való szabályozásra vonatkozó, de ettől eltérő javaslatot fogalmazott meg Kiss Zsigmond és Soós László, akik szerint „a vagyon elleni bűncselekményekről szóló [...] fejezet tartalmazná [pl.] [...] a rablás [...], a kifosztás [...], a zsarolás [...] tényállásait”, míg az „egyéb vagyoni jogokat sértő bűncselekményekről szóló [...] fejezetbe kerülnének elhelyezésre a[z akkor] hatályos törvény szerint egyéb fejezetben lévő, de közvetve a vagyoni jogosultságokat sértő bűncselekmények is, nevezetesen [pl.] [...] a tiltott szerencsejáték szervezése [...] és az önbíráskodás [...], a jármű önkényes elvétele [...]”.⁴⁰

Az 1978. évi kódex is szabályozta azt, hogy „nem valósul meg önbíráskodás, ha az erőszak vagy a fenyegetés alkalmazása az igény érvényesítésének megengedett eszköze”.⁴¹ Az ehhez fűzött indokolás szerint ez a rendelkezés kivétel az egyéni erőszakos érdekérvényesítés tilalma alól, így „ha a törvény egyenesen megengedi az ilyesmit, akkor – jogellenesség hiányában – nincs szó bűncselekményről. Példa erre a birtokvédelem gyakorlásához szükséges erőszak alkalmazása, vagy a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése érdekében feljelentést kilátásba helyező fenyegetés”.⁴² Ilyen esetekben a bírói gyakorlat – a rendelkezés megfogalmazása ellenére – nem a tényállásszerűség hiányát, hanem büntethetőséget kizáró okot állapított meg.⁴³

1.5. AZ 1993. ÉVI MÓDOSÍTÁS

Az 1993. évi XVII. törvény 58. §-a az önbíráskodást büntettnek minősítette, büntetési tételét pedig öt évig terjedő szabadságvesztésre emelte.

A módosító törvény javaslatának indoklása szerint „az utóbbi időben [azaz az 1990-es évek elején] az önbíráskodás bűncselekményének olyan durva és szervezett elkövetési formái terjedtek el, amelyek szükségessé teszik a büntetési tétel jelentős felemelését. Az önbíráskodás

³⁹ Wiener A. Imre: „A Büntető Törvénykönyv különös részének kodifikálásáról” *Állam- és Jogtudomány*, 2006/4. 511-522. o.

⁴⁰ Kiss Zsigmond – Soós László: „Az új Büntető Törvénykönyv Különös Részének szerkezeti felépítése” *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002/3. 23. o.

⁴¹ 1978. évi Btk. 273. § (2) bek.

⁴² Az 1978. évi Btk. 273. §-ához fűzött indokolás.

⁴³ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 3. Bf. 656/1995. – BH 1996. 351. A kérdéshez Nagy Ferenc: *A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről*. Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica Tomus LIX. (2001) Fasciculus 12. 10. o.

körébe tartoznak azonban kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények is, ezért nem indokolt a szabadságvesztés alsó határának megállapítása”.⁴⁴

A bíróságnak valóban lehetősége volt a büntetési tétel alsó határának megfelelő szabadságvesztést kiszabni, de a felső határ drasztikus megemelése önmagában is jelentősen korlátozta a bíróság szankcionálási lehetőségeit. Így ezt követően a kisebb súlyú esetekben önbíráskodás miatt nem volt törvényes lehetőség pl. próbára bocsátásra, hiszen arra a kódex csak háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt adott lehetőséget.⁴⁵

A jogalkotó egyáltalán nem volt figyelemmel arra sem, hogy a tényállás büntetési tétele magasabb lett, mint a kényszerítésé⁴⁶ és a zsarolásé.⁴⁷ Így viszont a jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igénynek érvényesítése végett elkövetett cselekmények büntetési tétele magasabb volt, mint az akár szükségtelen háborgatás végett, akár aljas indokból elkövetett kényszerítése vagy a szükségképpen jogtalan haszonszerzés végett elkövetett zsarolásé. A fenti módosítás jó példa arra, amikor a jogalkotó nincs figyelemmel az egyes tényállások összefüggésére, így a jogalkalmazás által feloldhatatlan ellentmondást okoz a kódex rendszerében. Ennek kapcsán jegyzi meg Bócz, hogy „az önbíráskodás [...] és a zsarolás [...] egybevetésekor tapasztalhatjuk [...], hogy a jogtalan haszonszerzési cél és a károkozás, amelyek a zsarolásnak az önbíráskodáshoz képest minőségi különbséget adó ténybeli összetevői [...] a szankcióban nem jutnak kifejezésre”.⁴⁸

A „durva és szervezett elkövetési formák” valóban szükséges büntetőjogi értékelését már ekkor is minősített eset segítségével kellett volna megoldani. Szabályozni kellett volna a bünszövegségben, csoportosan, fegyveresen, illetve felfegyverkezve stb. elkövetett önbíráskodást. Ennek büntetési tétele már lehetett volna három, illetve öt évig terjedő szabadságvesztés. Egy ilyen szabályozás úgy biztosította volna a különböző súlyú esetek differenciált megítélését, hogy eközben nem korlátozza szükségtelenül a bírósági mérlegelést a kisebb súlyú esetekben.

⁴⁴ Az 1993. évi XVII. törvény 58. §-ához fűzött indokolás.

⁴⁵ 1978. évi Btk. 72. § (1) bek.

⁴⁶ 1978. évi Btk. 174. §.

⁴⁷ 1978. évi Btk. 323. § (1) bek.

⁴⁸ Bócz Endre: „Büntetőpolitika és büntetőjogi kodifikáció” *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2003/3. 15. o.

1.6. AZ 1997. ÉVI MÓDOSÍTÁS

Az 1997. évi LXXIII. törvény 36. §-a a büntetési tétel alsó határát önbíráskodás és zsarolás esetén is egy évi szabadságvesztésben állapította meg, ez a módosítás 1997. szeptember 15. napjától volt hatályos. Ehhez és a módosító törvény többi hasonló rendelkezéséhez fűzött indokolás szerint „míg a vagyon elleni bűncselekmények esetében az öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények büntetési tételének alsó határa egy évig terjedő szabadságvesztés, a személy elleni bűncselekmények esetében sokszor hiányzik a speciális minimum meghatározása. Az arányosítás érdekében tehát a jogalkotó fel kívánta oldani ezt az ellentmondást”.⁴⁹

Ezen indokolás azonban önbíráskodás esetén nem igazán találó, mivel az 1978. évi Btk.-ban – legalábbis a jogalkotói besorolás szerint – az önbíráskodás nem volt sem személy, sem vagyon elleni bűncselekmény.⁵⁰ Ugyanakkor, amennyiben az önbíráskodást – az általam helyesnek tartott kategorizálás alapján – személy elleni bűncselekménynek (is) tartjuk,⁵¹ akkor az indokolás rögtön „értelmet nyer”.

1.7. A 2009. ÉVI MÓDOSÍTÁS

A 2009. évi LXXX. törvény 49. §-a minősített esetként szabályozta, ha az önbíráskodást fegyveresen, felfegyverkezve, védekezésre képtelen személy sérelmére követik el. Ezen minősített eset büntetési tétele két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés volt.⁵² Az indokolás ennek magyarázatát nem közli, hanem – műfajától meglehetősen idegen módon – ennek tényét ismétli meg.

A fegyveresen, felfegyverkezve elkövetés minősítő körülményként való értékelése önmagában nem volt kifogásolható. A védekezésre képtelen személy sérelmére elkövetés minősítő körülményként való szabályozása viszont az önbíráskodásnál teljesen diszfunkcionális volt. Védekezésre képtelen személyt ugyanis „sem tevésre, sem nem tevésére nem lehet kényszeríteni; állapotánál fogva tenni nem tud, éppen ezért tevéstől sem kell

⁴⁹ Az 1997. évi LXXIII. törvény 11-14., 18-20., 33., 36., 40-41., 47. 53. §-ához fűzött indokolás.

⁵⁰ Vö. 1.4. cím.

⁵¹ Vö. 37. lj.

⁵² 1978. évi Btk. 273. § (2) bek. Ezzel egyidejűleg az addig (2) bekezdés számozása (3) bekezdésre változott. Hatályos 2009. augusztus. 9. napjától.

visszatartani. Tűrésre lehetne kényszeríteni, de azért nem kell erőszakot vagy fenyegetést alkalmazni”.⁵³

2. A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS DOGMATIKAI ÉS JOGPOLITIKAI ELEMZÉSE

A Btk. alapján önbíráskodás miatt felel, „aki abból a célból, hogy jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igénynek érvényt szerezzen, mást erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűrjön”. A bűncselekmény alapesete büntett és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.⁵⁴

2.1. JOGI TÁRGY ÉS A RENDSZERBELI ELHELYEZÉS

A hatályos szabályozás legnagyobb újdonsága a rendszerbeli elhelyezés, hiszen az önbíráskodás a Btk. alapján vagyon elleni erőszakos bűncselekményt képez.⁵⁵ A kapcsolódó indokolás szerint azért, „mivel a védett jogi tárgya elsősorban a vagyoni viszonyok fennálló rendje”.⁵⁶

A jogirodalom általában egyetért a tényállás új elhelyezésével és annak indoklásával.⁵⁷ Az új szabályozás magyarázataként Szomora utal arra, hogy a „jogalkotó új felfogása szerint [...] a vagyoni viszonyok sérelmének nem csak azok materiális sérelme tekinthető, hanem a vagyoni viszonyokat a tiltott eszközökkel történő igényérvényesítés is sérti”.⁵⁸ Az önbíráskodás másodlagos jogi tárgyaként azonban a vagyoni viszonyok mellett említik a cselekvési szabadságot,⁵⁹ illetve a köznyugalmat is.⁶⁰

⁵³ Szomora Zsolt: „Mit is jelent a védekezésre képtelenség? Bolyongások a Btk-ban és töprengések egy evidenciának tartott fogalom kapcsán” In: *Tanulmányok Tóth Mihály Professzor 60. születésnapja tiszteletére* (szerk.: Gál István László). PTE-ÁJK, Pécs, 2011. 519. o.

⁵⁴ Btk. 368. § (1) bek.

⁵⁵ Btk. XXXV. fejezet.

⁵⁶ A Btk. javaslatának 367. §-ához fűzött indoklás. A Btk. javaslatában még a 367. §. tartalmazta az önbíráskodás tényállását.

⁵⁷ Balogh Ágnes: „A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények” Osiris, Budapest, 2014. 426. o., Szomora Zsolt: „A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények” In: *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz* (szerk.: Karsai Krisztina). Complex, Budapest, 2013. 762. o.

⁵⁸ Szomora: i.m. (2013) 762. o.

⁵⁹ Szomora: i.m. 762. o.

⁶⁰ Vaskuti András „A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények” In: *Új Btk. kommentár* (főszerkesztő: Polt Péter). 7. kötet. Nemzeti Közszerződési és Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 42. o.

2.1.1. Vagyon elleni bűncselekmény?

Amennyiben az erőszakosan vagy fenyegetéssel érvényesített igény jogos, akkor a cselekmény nem okoz (és nem is okozhat) vagyoni érdeksérelmet. A jogosnak vélt igény érvényesítése objektíve vagyoni érdeksérelemmel (vagy legalább annak veszélyével) jár, azonban a bűncselekmény egyik változatát jellemző ezen kihatás nem szolgálhat az egész tényállás kódexbeli elhelyezésének alapjául.

Már csak azért sem, mert a vagyoni érdeksérelem veszélye az elkövető tudatában nem tükröződik. A jogosnak vélt igény érvényesítése végett elkövetett önbíráskodás esetén a tettes tudata – éppen a célzatra tekintettel – soha nem fogja át a vagyoni érdeksérelem veszélyét sem. A többi vagyon elleni bűncselekménynél – így a zsarolásnál vagy a csalásnál – viszont az elkövető szándéka (a tényállás konstrukciójából eredően) kiterjed arra (az ezen tényállásoknál objektív elemként szereplő tényre), hogy a sértett vagyona károsodik (abban kár vagy vagyoni hátrány következik be).

2.1.2. A vagyoni rendelkezés elleni bűncselekmény?

Jogos igény tiltott eszközökkel történő érvényesítése esetén az érintett vagyona annak összegét tekintve nem változik, azonban annak összetétele átalakul. Az érintett vagyonából ugyanis a kikényszerített teljesítésre tekintettel aktívumként kikerül a pénzösszeg, passzívumként pedig a követelés is. Erre tekintettel az önbíráskodást a vagyonra vonatkozó rendelkezési jog elleni bűncselekményként lehetne jellemezni. Az érintett ugyanis semmiképpen nem köteles a követelést azon vagyontárgyából megfizetni (kielégítését tűrni), amelyet a tettes kiválasztott és erőszakkal elvett.

Az önbíráskodás megvalósulásához azonban az egyes vagyontárgyakat érintő rendelkezés nem szükséges, a bűncselekmény ugyanis akkor is befejezett, ha a sértettet más magatartásra (pl. tartozás elismerő nyilatkozat aláírására) kényszerítik.⁶¹ Erre figyelemmel viszont az önbíráskodás a vagyontárgyak feletti rendelkezés tekintetében csak célzatos veszélyeztető, míg az önrendelkezési jog tekintetében sértő bűncselekményt képez. Márpedig – ahogy más esetekben is⁶² – indokolt a bűncselekményt a sértett, nem pedig veszélyeztetett jogi tárgy alapján besorolni a kódex rendszerébe.

⁶¹ Vö. 2.5.1. cím.

⁶² Így pl. számos más példa helyett a közlekedési bűncselekményeket (XXII. fejezet), amelyek a közlekedés rendjét többnyire sértik, az életet és testi épséget veszélyeztetik.

2.1.3. Önrendelkezés elleni bűncselekmény

Álláspontom szerint az önbíráskodás elsődleges jogi tárgya az önrendelkezési jog. Az az önbíráskodás nem minden esete vagyon elleni bűncselekmény, hiszen ezen jogi tárgy sérelme vagy veszélyeztetése fel sem merül, ha az erőszakosan vagy fenyegetéssel érvényesített igény jogos. Az egyes vagyontárgyak feletti rendelkezési jog veszélyeztetése, ugyan – a tényállás célzatára tekintettel – szükségképpen jellemzője az önbíráskodásnak, de ez értékelhető az elsődleges jogi tárgy keretében. Így tehát összességében nem tartom szerencsésnek azt, hogy a hatályos törvény az önbíráskodást vagyon elleni erőszakos bűncselekményként értékeli.

2.2. AZ OBJEKTÍV ELEMEEK

2.2.1. Passzív alany

A tényállás passzív alanya bármilyen természetes személy lehet,⁶³ nem kizárólag az érvényesíteni kívánt követelés kötelezettje. A kényszerítés passzív alanya olyan természetes személy is lehet, aki más jogalany (akár jogi személyt) képviselőjében jár el.

Az önbíráskodás sértette az a természetes vagy jogi személy is, akinek (amelynek) a vagyont vagy vagyona feletti rendelkezési jogát a cselekmény veszélyezteti.

2.2.2. Elkövetési magatartása

Az önbíráskodás elkövetési magatartása a kényszerítés,⁶⁴ azaz más személynél tevés, nem tevés, vagy valamilyen cselekmény eltűrésének előidézése.

2.2.3. Elkövetési mód

Az önbíráskodás elkövetési módja az erőszak vagy a fenyegetés.

Az önbíráskodás esetében az erőszak lehet akaratot bénító vagy hajlító. Az önbíráskodás megvalósul akkor is, ha az erőszak közvetlenül dolog ellen irányul, de áttevődik a személyre.⁶⁵

Az erőszak vonatkozásban irányadó azon rendelkezés, hogy „erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására”.⁶⁶

⁶³ Vaskuti: i.m. 42. o.

⁶⁴ Szomora: i.m. (2013) 763. o.

⁶⁵ Balogh: i.m. 426. o., Szomora: i.m. (2013) 763. o.

⁶⁶ Btk. 459. § (1) bek. 4. pont.

Önmagában a dolog elleni erőszak nem minősíthető tényállásszerűnek. Így önbíráskodás megállapításáról nem lehet szó, ha a sértett nem is tartózkodott a lakásban, a vádlott az erőszakot kizárólag a berendezési tárgyak tekintetében fejtette ki.⁶⁷

A fenyegetés fogalma vonatkozásában az általános definíció irányadó, azaz ez alá a fogalom alá tartozik „súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen”.⁶⁸ A fenyegetés komoly félelem keltésére alkalmasságát itt is a kényszerítés következtében tanúsítandó magatartással (azaz az önbíráskodás eredményével⁶⁹) összefüggésben kell vizsgálni.⁷⁰

Az egyik esetben a bírói gyakorlat egy nyaklánc letépését – személyre áttevődő hatás hiányában is – önbíráskodásként értékelte.⁷¹ A hivatkozott határozat ezen végkövetkeztetése csak azért volt helyes, mert a terhelt ezen felül még azt is közölte, hogy a nyakláncot csak akkor adja vissza, ha a követelt összeget megfizetik. Azonban álláspontom szerint ezt nem erőszakként, hanem csak a tényállásszerű fenyegetés körében (annak tanúsítását lehetővé tevő cselekményként) lehetett volna értékelni.

Az önbíráskodás védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotba helyezéssel nem valósítható meg.

2.2.4. Az eredmény

Az önbíráskodás materiális bűncselekmény, amelynek eredménye az, hogy passzív alany valamit tesz, nem tesz vagy eltűr. Ezen eredmény bekövetkezése az elkövetési magatartástól időben és térben akár jelentősebb mértékben is elkülönülhet, különösen akkor, ha a fenyegetést írásban közlik.

2.3. SZUBJEKTÍV OLDAL

2.3.1. A szándékosság

Az önbíráskodás csak szándékos elkövetés esetén büntetendő. Az elkövető szándéka arra irányul, hogy más valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűrjön. A bűncselekmény csak egyenes szándékkal követhető el.⁷²

⁶⁷ Legf. Bír. Bf. I. 1637/1987. – BH 1988. 389.

⁶⁸ Btk. 459. § (1) bek. 7. pont

⁶⁹ Vö. 2.2.4. cím.

⁷⁰ Legf. Bír. Katf. IV. 84/1981. – BH 1981. 219.

⁷¹ Legf. Bír. Eln. Tan. B. törv. 880/1982. – BH 1983. 177.

⁷² Szomora: i.m. (2013) 763. o.; Vaskuti: i.m. 43. o.

Ha a tettes az igényt jogosnak véli, akkor szándékot kizáró tévedésről nincsen szó, hiszen az igény jogtalansága nem objektív eleme az önbíráskodás tényállásának.

2.3.2. A célzat

Az önbíráskodás célzatos bűncselekmény, amely csak akkor tényállásszerű, ha a tettes célja az, hogy jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igénynek érvényt szerezzen. A célzat speciális megfogalmazása következtében a cselekmény nemcsak akkor tényállásszerű, ha az elkövető igénye jogos, hanem akkor is, ha azt jogosnak hiszi.

Önbíráskodás valósul meg, ha a vádlott a sértett részére elvégzett munkájának az ellenértékét követeli fenyegetéssel.⁷³ Hitelezés keretében az önbíráskodás tipikusan úgy valósul meg, hogy a tettes a sértettet tartozása megfizetésére kényszeríti.

Az igény a tényállás megfogalmazásából eredően nem feltétlenül a tettesé vagy más elkövetőé, hanem lehet bárki másé is.⁷⁴

2.4. JOGELLENESSÉGET KIZÁRÓ OK

Önbíráskodás nem valósul meg, ha az erőszak vagy a fenyegetés alkalmazása az igény érvényesítésének megengedett eszköze.⁷⁵ Ilyen esetekben nem az önbíráskodás tényállásának megvalósulása kizárt, hanem a tényállásszerű cselekmény jogellenessége.⁷⁶ Ezen értelmezés szerint viszont a Btk. 368. § (3) bekezdés alkalmazási köre teljesen egybeesik a Btk. 24. §-ában meghatározott büntetendőséget kizáró okkal, amely szerint „nem büntetendő az a cselekmény, amelyet jogszabály megenged, vagy büntetlennek nyilvánít”.⁷⁷

2.4.1. A jogos önhatalom

Számos esetben a Ptk. alapján lehet eldönteni azt, hogy az igény érvényesítésének mikor megengedett eszköze az erőszak vagy a fenyegetés alkalmazása.

Ha a birtokost birtokától jogalap nélkül megfosztják, vagy birtoklásában zavarják (tilos önhatalom), birtokvédelem illeti meg.⁷⁸ A birtokost a birtokvédelem mindenkivel szemben megilleti, annak a kivételével, akitől a birtokot tilos önhatalommal szerezte meg.⁷⁹

⁷³ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 3.Bf.499/1998. – BH 1999. 246.

⁷⁴ Szomora: i.m. (2013) 763. o.

⁷⁵ Btk. 368. § (3) bek.

⁷⁶ Szomora i.m. (2013) 764. o., a társadalomra veszélyesség hiányára utal Balogh: i.m. 427. o.

⁷⁷ Btk. 24. §.

⁷⁸ Ptk. 5:5. § (1) bek.

⁷⁹ Ptk. 5:5. § (2) bek.

A birtokvédelem egyik eszköze a jogos önhatalom. Erre tekintettel nem kerülhet sor bűncselekmény megállapítására

- ha a birtokos a birtok megvédéséhez szükséges mértékben, önhatalommal hárítja el a birtoka ellen irányuló támadást,⁸⁰ vagy
- a már elvesztett birtok visszaszerzése érdekében a birtokos önhatalommal jár el, feltéve, hogy más birtokvédelmi eszközök igénybevételével járó idővesztéség magát a birtokvédelmet megghiúsítaná.⁸¹

A) Az önhatalom szükséges mértékű, ha a támadás elhárítása érdekében nem okoz a birtoksértőnek aránytalanul nagyobb hátrányt, mint amit a birtokos részére a birtokháborítás jelentene. A birtok megvédéséhez szükséges mértékben alkalmazott erőszakot, aki az általa jogszerűen birtokolt földterületen a szövetkezet által (a korábbi művelésre hivatkozva) jogellenesen végzett aratási munka folytatását úgy akadályozta meg, hogy annak egyik képviselőjét megütötte, majd őt és az agronómust kalapáccsal a kezében megkergette a búzatáblában, sőt az egyik kombájn vezetőjének bántalmazására irányuló magatartást is tanúsított. Az arányosság vizsgálatánál figyelembe kellett venni, hogy a vádlott kénytelen volt ilyen megoldást választani, mivel több személlyel egymaga állt szemben. Az is releváns volt az arányosság megítélésénél, hogy a szövetkezet kötelmi igénye fele olyan mértékű volt, mint az önkényesen learatott és elszállított búza értéke lett volna.⁸²

B) A birtok visszaszerzése érdekében jártak el a terheltek, ha egy vagyonvédelmi cég őreként megbízójuk részére visszafoglalták azt a telephelyet, amelyet korábban az ellenérdekű fél biztonsági őreinek önhatalmú fellépése következtében kikerült a birtokukból. Az ellenérdekű fél önhatalmú fellépése – a terület elfoglalása, lezárása és különösen a nagy értékű áruk elszállításának megkezdése – ugyanis jelentős kárral fenyegetett, amelynek elhárítására a hatósági eljárás útján biztosítható birtokvédelmi eszközök igénybevételével nem volt lehetőség. Ebben a vonatkozásban arra az előzményre is tekintettel kell lenni, hogy korábban a telephely tőlük való elfoglalásakor rendőrnyszemélyt hívtak a helyszínre, de segítséget nem kaptak.⁸³

Az önbíráskodás büntettét valósítja meg viszont, aki az elvesztett birtoka visszaszerzése érdekében alkalmazott önhatalmával túllép a birtok visszaszerzéséhez szükséges mértéken, ezáltal részéről az erőszak kifejtése a birtoksérelem miatti megtorlás eszközévé válik. A Ptk.

⁸⁰ Ptk. 5:6. § (1) bek.

⁸¹ Ptk. 5:6. § (1) bek.

⁸² Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 3. Bf. 656/1995. – BH 1996. 351.

⁸³ Legf. Bír. Bfv.IV.1773/1999. – BH 2000. 338.

idézett két bekezdésének rendelkezése csak egymásra tekintettel értelmezhető helyesen. Eképpen az elveszett birtok visszaszerzése érdekében (egyéb törvényi feltétel megléte mellett is) az erőszak „csak a dolog birtokának visszaszerzéséhez szükséges mértékben alkalmazható, az a birtok elvesztése miatti megtorlás, bosszú eszköze nem lehet”. Márpedig a terhelt azzal, hogy „a sértett csuklóját megragadta, és a sértett a kulcsot a kezéből kiejtette, már megvédte, visszaszerezte a birtokát. A terhelt azonban a jelentős fizikai erőbeli fölénye ellenére ököllel, közepes erővel, legalább három alkalommal megütötte a sértett homlokát és orrát, illetve mindkét lábával több alkalommal megrúgta a sértett testét. Erre a bántalmazásra pedig az indítókulcs visszaszerzéséhez nyilvánvalóan nem volt szükség; a sértett többszöri megütésével és megrúgásával [...] a terhelt messzemenően túllépte a birtokvédelemhez szükséges mértéket, így cselekményét megtorlásnak és nem birtokvédelemnek kell tekinteni”.⁸⁴

2.4.2. Eljárás kilátásba helyezése

Az igény érvényesítésének megengedett eszköze, ha a hitelező polgári pert helyez kilátásba a vagyoni igény meg nem fizetése esetén.⁸⁵

A cselekmény jogellenessége kizárt akkor is, ha valaki a bűncselekménnyel okozott kár megtérítésének szorgalmazása végett büntető feljelentést helyez kilátásba.⁸⁶ Azon jogirodalmi megállapítás is változatlanul irányadó, hogy „ha azonban a kárt nem bűncselekménnyel okozták; a károkozónak büntető feljelentéssel való fenyegetése megvalósíthatja az önbíráskodást”.⁸⁷

Továbbra is irányadó az a gyakorlat is, amely szerint nem valósul meg bűncselekmény, „ha a szabálysértési feljelentés kilátásba helyezése a szabálysértéssel okozott kár megtérítésének szorgalmazása céljából történt”.⁸⁸

2.5. STÁDIUMOK

2.5.1. Befejezettség

Az önbíráskodás akkor befejezett, amikor a passzív alany a kikényszeríteni kívánt magatartást megvalósítja.⁸⁹

⁸⁴ Kúria Bfv. I. 1.354/2011. – EH 2012. B16.

⁸⁵ Vaskuti: i.m. 46. o.

⁸⁶ Székesfehérvári Megyei Bíróság Bf. 665/1973. – BH 1974.9.369., illetve Szomora: i.m. (2013) 764. o.

⁸⁷ Erdősy: i.m. (1981) 781. o.

⁸⁸ Legfelsőbb Bíróság B. törv. II. 109/1979. – BH 1979. 405.

⁸⁹ Bács-Kiskun Megyei Bíróság 2. Bf. 770/1995. – BH 1996. 507.

A befejezettséghez tehát nem kell, hogy ennek következtében a vagyoni igény ténylegesen kielégítésre kerüljön.⁹⁰ Így az önbíráskodás már akkor is befejezett, ha sértett a tartozás elismerő nyilatkozatot aláírja, és nyilvánvalóan akkor is, ha a vagyoni igényt csak részben teljesíti.

2.5.2. Kísérlet

A bűncselekmény kísérlete, ha az elkövető az erőszakot vagy fenyegetést már tanúsította, de a passzív alany nem a kényszerítésnek megfelelően viselkedik.

Ha azonban rábeszéléssel próbálják meg rábírní a sértettet a vagyoni igény kielégítésére, akkor az elkövetési módok hiányában még kísérletről sem lehet szó.

2.6. ELKÖVETŐK

Az önbíráskodás tette bárki lehet, nem kizárólag az igény jogosultja.⁹¹ A tényállás ugyanis nem a jogos vagy jogosnak vélt vagyoni „igénye” megfogalmazást használja.

Társtettesek, akik az erőszakot vagy fenyegetést közösen fejtik ki. Az is társtettes, aki tevőlegesen részt vesz a kényszerítésben, így a sértettel aláírja a társa által alkalmazott fenyegetéssel kikényszerített tartozást elismerő nyilatkozatot.⁹² Ilyen esetben ugyanis megvalósítja a bűncselekmény elkövetési magatartását (nevezetesen a kényszerítést), míg társai vele szándékegységben az önbíráskodáshoz szükséges elkövetési módokat.

Az igény jogosultja erőszak vagy fenyegetés alkalmazása esetén tettes, illetve társtettes, ennek hiányában a bűncselekmény felbújtója, ritkábban bűnsegédje. A bűncselekmény akkor is tényállásszerű, ha az igény jogosultja semmiféle elkövetői minőségben nem vesz részt a bűncselekmény elkövetésében, hanem mások kívánják az ő általa adott kölcsönből eredő tartozást behajtani.

2.7. A RENDBELISÉG KÉRDÉSEI

Természetes egység, ha a tettes a bűncselekmény több elkövetési módját is megvalósítja, azaz ugyanazon passzív alany vonatkozásában erőszakot és fenyegetést is alkalmaz.

Azonos passzív alany vonatkozásában több vagyoni igény teljesítésének egy magatartással való kikényszerítése természetes egység.⁹³

⁹⁰ Vaskuti: i.m. 44. o.

⁹¹ Vaskuti: i.m. 42. o.

⁹² Legf. Bír. Bfv. I. 2062/2003. – BH 2004. 445. = BH 2005. 89.

⁹³ Vaskuti: i.m. 45. o.

A bűncselekmény akkor is egy rendbeli, ha az elkövető részben jogos, részben jogosnak vélt igényt kíván kikényszeríteni.

A bűncselekmény rendbelisége a passzív alanyok (és nem a vagyoni igények) száma szerint alakul.⁹⁴

2.8. AZ ALAPESETI BÜNTETÉSI TÉTEL

Az önbíráskodás alapeseti büntetési tétele egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ami változatlanul kizárja a próbára bocsátás alkalmazását.⁹⁵ Ezt a szankciót a bíróságok az önbíráskodás bizonyos eseteire arányosnak tekintik. A felsőbíróságoknak ugyanis több esetben ki kellett mondaniuk azt, hogy a próbára bocsátás alkalmazására önbíráskodás miatt törvénysértéssel került sor.⁹⁶

Hatályos jogunk – az 1978. évi Btk. 1993 óta hatályos szabályozásához hasonlóan – alapvető értékellentmondást hordoz abban a tekintetben, hogy az önbíráskodás a kényszerítésnél súlyosabban büntetendő.⁹⁷ Így ugyanis az aljas indokból alkalmazott fenyegetés (kényszerítés) enyhébben büntetendő, mint az, amellyel jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igény kielégítését kívánják biztosítani (önbíráskodás).

Nem szerencsés hatályos jogunk azon megoldása sem, hogy az önbíráskodás és a zsarolás alapeseti büntetési tétele azonos.⁹⁸ Így ugyanis a jogos igény érvényesítése végett megvalósított (és vagyoni érdeksérelmet nem feltétlenül okozó cselekmények) azonos büntetési tétel alá tartoznak, mint azok, amelyek jogtalan haszonszerzésre irányulnak és szükségképpen vagyoni érdeksérelmet okoznak.

2.9. MINŐSÍTETT ESETEK

A Btk. minősített esetként iktatta be a csoportos elkövetést, aminek a javaslat indokolása csak a tényét állapítja meg, magyarázatával viszont adós maradt. Az önbíráskodás minősített esete tehát, ha a cselekményt:

- fegyveresen,
- felfegyverkezve,

⁹⁴ Vaskuti: i.m. 45. o.

⁹⁵ Vö. Btk. 65. § (1) bek.

⁹⁶ Így pl. Legfelsőbb Bíróság Bfv.III.280/2004., Legf. Bír. Bfv.III.528/2002. – BH 2003. 100., illetve Kúria Bfv.II.580/2014.

⁹⁷ Btk. 368. § (1) bek., illetve 195. §.

⁹⁸ Btk. 368. § (1) bek., illetve 367. § (1) bek.

- csoportosan,
- védekezésre képtelen személy sérelmére

követik el.⁹⁹

2.9.1. Az indokolt minősítő körülmények

A fegyveres elkövetés fogalmára lásd a Btk. 459. § (1) bekezdés 5. pontját.

A felfegyverkezve elkövetés fogalmára lásd a Btk. 459. § (1) bekezdés 6. pontját.

A csoportos elkövetés fogalmára a Btk. 459. § (1) bekezdés 3. pontját.

Ezen körülmények minősítő körülményként való szabályozása nem kifogásolható. Ezek vonatkozásában csak az problematikus, hogy azok egy olyan büntetési tételt emeltek meg, amely a jogalkotó értékelése szerint már az önbíráskodás „durva” elkövetését is értékeli. A fegyveresen, felfegyverkezve, illetve csoportosan történő elkövetésnek minősítő körülményként egy olyan alacsonyabb alapeseti büntetési tételhez kellene kapcsolódnia, amelyet az önbíráskodás átlagos eseteire tekintettel alakítottak ki.¹⁰⁰

2.9.2. A felesleges körülmény: a védekezésre képtelenség

A védekezésre képtelenség fogalmára lásd a Btk. 459. § (1) bekezdés 29. pontját. A védekezésre képtelenséget csak az erőszakos elkövetés vonatkozásában lehet vizsgálni. Védekezésre képtelen személy sérelmére követi el a cselekményt, aki az alvó (vagy elkábított) személyt leüti, hogy az felébredve kiabálással se tudja megghiúsítani bizonyos dolgok elvétele. Ez azonban olyannyira nem életszerű eset, hogy a védekezésre képtelen sértett sérelmére elkövetés minősített eseti tényállási elemként való szabályozása az önbíráskodásnál teljesen diszfunkcionális.

2.9.3. A hiányzó körülmények

A bünszövegségben, az élet vagy a testi épség elleni, illetve más hasonlóan súlyos fenyegetéssel, hivatalos személyként e minőség felhasználásával, és a hivatalos megbízás vagy minőség színlelésével elkövetés az önbíráskodásnál minősítő körülményként nem szerepel. Ez jogpolitikai alapon kifogásolható, hiszen ezek a körülmények az önbíráskodásnál is jellemezőek és annak veszélyességét is jelentős mértékben megnövelik.

⁹⁹ Btk. 368. § (2) bek.

¹⁰⁰ Vö. 1.5. cím.

Hatályos jogunkban ezek szabályozásának hiánya *de lege lata* csak azért nem tekinthető problematikusnak, mert az 1993 óta irányadó jogalkotási koncepció alapján az ilyen súlyos eseteket az önbíráskodás alapeseti büntetési tétele értékeli.¹⁰¹

3. A DE LEGE FERENDA JAVASLATOK

A jogtörténeti, dogmatikai és jogpolitikai elemzés alapján az önbíráskodás szabályozásának módosítására a következő javaslatokat teszem:

3.1. AZ ÖNÁLLÓ SZABÁLYOZÁS INDOKA

Az önbíráskodást elkülönült bűncselekményként kell szabályozni, aminek indoka a jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igény érvényesítése végett való elkövetés. Ez ugyanis az önbíráskodást minőségileg megkülönbözteti más szintén erőszak vagy fenyegetés alkalmazásával járó bűncselekményekhez képest, mivel lényegesen csökkenti annak elvárhatóságát, hogy a tettes tartózkodjon az erőszaktól vagy a fenyegetésről (mint a konfliktusrendezés eszköztől). Az elvárhatóság lényegesen alacsonyabb szintjét jelentő típusesetet pedig a büntetőjognak itt is törvényi szinten kell értékelnie.¹⁰²

3.2. A RENDSZERBELI ELHELYEZÉS ÉS A JOGI TÁRGY

Az önbíráskodás az önrendelkezést minden esetben sérti, míg a vagyont csak bizonyos esetekben veszélyezteti. Erre figyelemmel az önbíráskodás tényállását a vagyon elleni erőszakos bűncselekmények közül (a Btk. XXV. fejezetéből), az emberi szabadság elleni bűncselekmények közé (a Btk. XVIII. fejezetébe) kellene áthelyezni.

Az önbíráskodást a kényszerítéshez (Btk. 195. §) kapcsolódva kell szabályozni a Btk. 195/A. §-ában. A kényszerítés ugyanis az a bűncselekmény, amely a jogi tárgyat, elkövetési magatartását, illetve elkövetési módját tekintve is a legközelebb áll az önbíráskodáshoz.

Az önbíráskodás a kényszerítés quasi privilegizált esete lenne, hiszen ahhoz képest speciális célzatú és *de lege ferenda* enyhébb büntetési tételű¹⁰³ bűncselekményt képezne. Valódi privilegizált esetről akkor lehetne szó, ha az önbíráskodás megvalósítása minden esetben a kényszerítés megvalósítását vonná maga után. Az önbíráskodás javasolt tényállása azonban – a

¹⁰¹ Vö. 1.5. cím.

¹⁰² Az elvárhatóság csökkent mértékének privilegizált eset keretei között való értékelésére az 1978. évi Btk. szabályozása alapján lásd Tokaji Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. KJK, Budapest, 1984. 148. o.

¹⁰³ Vö. 3.3. cím.

kényszerítésével szemben – jelentős érdeksérelmet továbbra sem feltételezne, illetve ahhoz képest eltérő elkövetési magatartásokkal is megvalósulhatna.¹⁰⁴

3.3. AZ ALAPESET BÜNTETÉS TÉTELE

Az önbíráskodás alapesetének általam javasolt büntetési tétele két évig terjedő szabadságvesztés lenne. Ez ugyanis megfelelően tükrözi a cselekménytípus jogtalansági tartalmát (és felróhatóságát), valamint igazodik más hasonló bűncselekmények szankciókeretéhez is. Ezen felül az önbíráskodás kisebb súlyú eseteiben nem zárja ki pl. a próbára bocsátás alkalmazását sem.

Az önbíráskodás büntetési tétele így nem érné el a kényszerítést. Ha ugyanis a jogos (vagy annak vélt) igény érvényesítését külön tényállásban tipizáljuk, akkor az ilyen cselekmény büntetési tétele nem egyezhet meg azon bűncselekményével (ez a kényszerítés), amely az erőszak vagy fenyegetés semleges vagy egyenesen aljas indokból alkalmazott eseteit is magában foglalja.

Az önbíráskodás alapesetének büntetési tétele nem érné el a zsarolását sem. Az utóbbi bűncselekmény ugyanis vagyoni hátrányt és jogtalan haszonszerzési célzatot is feltételez, így a vagyoni viszonyok sérelmét (illetve veszélyeztetését) szükségképpen feltételezi, valamint a sértett kizsákmányolásának célját is magában foglalja. Az önbíráskodás alapesete viszont minden esetben jogtalan haszonszerzési célzat (illetve számos esetben vagyoni hátrány) nélkül valósul meg, így ennél a cselekménytípusnál a vagyoni viszonyok sérelme még tipikusnak sem tekinthető, a sértett kizsákmányolása pedig fogalmilag kizárt.

3.4. A FELELŐSSÉGET KIZÁRÓ OK SZABÁLYOZÁSÁNAK MELLŐZÉSE

A tényállás újraszabályozása során nem szükséges külön rendelkezni azokról az esetekről, amikor az igény érvényesítésének az erőszak stb. alkalmazása megengedett eszköze. Az ilyen cselekmények ugyanis a Btk. általános részi rendelkezése alapján nem büntetendők, hiszen ezek is olyan cselekmények, „amelyet jogszabály megenged, vagy büntetlennek nyilvánít”.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Vö. 3.6. cím.

¹⁰⁵ Btk. 24. §.

3.5. A MINŐSÍTETT ESETEK

Az önbíráskodás valóban előforduló „durva és szervezett” elkövetési formáinak büntetőjogi értékelését *de lege ferenda* minősített esetek szabályozása segítségével kell megoldani, amelyek képesek biztosítani a különböző súlyú cselekmények differenciált megítélését.

3.5.1. A más vagyoni igényének érvényesítése céljából vagyoni haszonszerzés végett elkövetés

Az enyhített büntetési tételű alapeset¹⁰⁶ képest indokolt súlyosabb megítélés alá helyezni annak cselekményét, aki azt „más vagyoni igényének érvényesítése céljából” és „vagyoni haszonszerzés végett” követi el. Ilyenkor is fennáll ugyanis a jogszerű magatartás (erőszaktól való tartózkodás) csökkent mértékű elvárhatósága,¹⁰⁷ de ezt ellentételezi az, hogy elkövető cselekményét vagyoni haszonszerzés végett valósítja meg.¹⁰⁸ Erre figyelemmel az ilyen cselekmény büntetési tételét a kényszerítéssel azonos mértékben három évig terjedő szabadságvesztésben kellene meghatározni. Ezen minősített eset büntetési tétele sem értheti el a zsarolását, mivel a cselekmény bűnösségének foka még az ilyen esetekben is összességében kisebb, mint azoké a cselekményeké, amelyeket tisztán jogtalan haszonszerzési célzat jellemez.

3.5.2. A többi minősítő körülmény szabályozása

Önbíráskodás esetén minősítő körülményként kellene szabályozni – a csoportosan, a fegyveresen és a felfegyverkezve elkövetés mellett – azt is, ha a bűncselekményt élet vagy a testi épség elleni (vagy más hasonlóan súlyos fenyegetéssel), bünszövetségben, hivatalos személyként e minőség felhasználásával, illetve hivatalos megbízás vagy minőség színlelésével valósítják meg.

E minősítő körülmények által jellemzett cselekmények büntetési tétele differenciáltan három évig terjedő, illetve más vagyoni igényének érvényesítése céljából és vagyoni haszonszerzés végett elkövetett cselekmény esetén egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés lenne.

A más vagyoni igényének érvényesítése és haszonszerzés végett, valamint bünszövetségben (vagy csoportosan) elkövetett önbíráskodás büntetési tétele (egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés) lehetővé tenné a más pénzének behajtásból elő „verőemberek”

¹⁰⁶ Vö. 3.3. cím.

¹⁰⁷ Vö. 3.1. cím.

¹⁰⁸ A vagyoni haszonszerzés célzatát a magyar büntetőjogi számos esetben alaptényállási elemként [pl. Btk. 354. § (1) bek.], illetve minősítő körülményként [pl. Btk. 353. § (2) bek. a) pont] értékeli.

cselekményének megfelelő büntetőjogi megítélését, de – az 1993 óta uralkodó megközelítéssel¹⁰⁹ szemben – nem okozna értékellentmondást büntetőjogunk rendszerében.

3.6. A VÉDEKEZÉSRE KÉPTELEN SZEMÉLY SÉRELMERE ELKÖVETÉS

A védekezésre képtelen személy sérelmére elkövetés minősítő körülményként való szabályozását önbíráskodás esetén mellőzni kellene, mivel teljesen diszfunkcionális.

Ehelyett alapeseti tényállási elemként kellene értékesíteni a passzív alany „védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotba helyezésével” való elkövetést.

3.7. SZÖVEGSZERŰ JAVASLAT

Az önbíráskodás szabályozásának átalakítására a következő szövegszerű javaslatot teszem.

X. § A Btk. a következő alcímmel és 195/A. §-sal egészül ki:

„Önbíráskodás

195/A. § (1) Aki abból a célból, hogy jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igénynek érvényt szerezzen

a) mást erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön,

b) mást védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotba helyez vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés három évig terjedő szabadságvesztés, ha az önbíráskodást más vagyoni igényének érvényesítése céljából és vagyoni haszonszerzés végett követik el.

(3) A büntetés az (1) bekezdés esetén három évig, a (2) bekezdés esetén egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az önbíráskodást

a) élet vagy a testi épség elleni, vagy más hasonlóan súlyos fenyegetéssel,

b) bűnszövetségben,

c) csoportosan,

d) fegyveresen,

e) felfegyverkezve,

f) hivatalos személyként e minőség felhasználásával, illetve

g) hivatalos megbízás vagy minőség színlelésével

követik el.

¹⁰⁹ Vö. 1.5. cím.

Y § Hatályát veszti a Btk. 368. §-a, a Btk. 459. § (1) bekezdés 26. pont k) alpontjának helyébe pedig a következő rendelkezés lép:

„26. személy elleni erőszakos bűncselekmény”

„k) a rablás [365. § (1)-(4) bekezdés], a zsarolás (367. §), az önbíráskodás (195/A. §)”

[...]